

הביאור במאירי שבת פרק הכותב קי"ט דמלאכה שחייב גם בגרמא לא אמרינן בזה פסיק רישא ודוק בזה וצ"ג בזה.

בענין מוסיף בשיעורים בשבת ושאר איסורים

והנה האור שמח בהל' מאכלות אסורות פרק י"ד הל' י"ד יצא כדבר חדש בהג"ה שם במלאכת קוצר אם היתה נטיעה נברכת לארץ והיתה גדילה משני קצותיה וחתך צד אחד מן הקרקע לא מחייב משום קוצר. כיון שעוד לא נפסקה הנטיעה מחיותה לגמרי. דאע"ג דמפורש בתוס' ביצה דף כ"ב דהמסתפק מן השמן שבנר בשבת חייב משום מכבה ומפרשים התוס' הטעם משום דקליש נהורא תיכף, ולכאורה למה גרע מאיסור מלאכה דמכבה דחייב משום דממעט האור ע"י שלקח קצת שמן מן הנר, ואם כן גם כאן קליש גידולו דאינו יונק רק מצד אחד הנשאר בארץ, לא דמי למלאכת מכבה, דבמכבה אין דין שיעור על איסור כיבוי, דהמכבה כל שהוא חייב לכן אפילו נקלש האור ע"י שהוציא השמן חייב משום מכבה, אבל מלאכת קוצר דיש בזה שיעור כמבואר בשבת פרק הבונה דף ק"ג דקוצר לאכילה כגרוגרת אם לבהמה כמלא פי הגדי ע"י"ש, וכן מלאכת הוצאה דשייך בה שיעור דשיעוריהו כגרוגרת וכיו"ב מידי דחשיב, אם כן איך תוכל לחשוב האיכות למידי דשיעורא מה שיונק מעט ממה שהיה מקורם שהיה נטרע משני צדדיו בארץ, שאין האיכות משלים להשיעור, ואינו נחשב לשיעור חיוב במלאכה דבעי שיעור.

ובזה הוא מתרץ ומבאר דברי רש"י שבת סוף פרק המוציא דף פ"א ע"כ דאמרינן בגמ': עציץ נקוב והוא פרפיסא היה מונח על גבי קרקע והניחו על גבי יתדות מיחייב משום תולש, ומפרש רש"י דהאי חייב לאו דוקא אלא אסור משום דדמי לחולש, דאי חייב ממש קאמר לצורך היכי שרי רבנן איסור כרת וסקילה משום קינוח וכו' ע"כ.

וכן הסכימו לפירושו זה בתוס', ולכאורה הרי כשמונח על גבי הקרקע והניחו על גבי יתדות הרי ממעט היניקה דאינו נהנה שוב מריח הקרקע כדמפרש רש"י, דהרי אמרינן התם היה מונח על גבי יתדות והניחו על הקרקע חייב משום נוטע הרי מפורש דמוסיף ביניקה על ידי הנחה על גבי קרקע ואם כן כשהריס מהקרקע והניחו על גבי יתדות ממעט ביניקה ולא לא מיחייב משום תולש מדאורייתא ע"י מיעוט זה כמו המסתפק מן השמן שבמגורה דמיעוט האור חשיב מכבה.

מוכח מזה כהיסוד של האור שמח דהרי תולש שהיא תולדה דקוצר בעי שיעור כגרוגרת והוספה באיכות לא נחשב לשיעור, ולפיכך בממעט היניקה

מהקרקע בהגניחו על גבי יתדות לא חשיב תולש לא כן במכבה דחייב בכל שהוא ואין בזה דין שיעור מתחייב אפילו ע"י מיעוט האור ודוק בזה. ובסברא כזו הביא שם פסק נגד גדול אחד שפסק בחולה שיש בו סכנה שאמדהו לאכול כזית של איסורים והוי מצי לאכול בשר כחוש ואכל בשר שמן, או ביה"כ שהיה יכול לאכול לחם ואכל בשר שמן מחייב, והביא ראיה לזה משבועות פרק ב' על מה דאמר אב"י שהיה לו לפרוש בהנאה מועטת ופירש בהנאה מרובה. אם כן חזינן דעל ריבוי הנאה חייב כן הכי נמי חייב על רבוי הנאה. וחלק עליו האור שמה וסותר ראיתו בסברא זו דשאני באיסורים דבעינן שיעור א"כ צריך שיהיה ההוספה בכמות לא באיכות, אם כן מה שאכל כזית שמן אין זה הוספה בשיעור רק באיכות ואין כאן חיוב, אבל שם בשבועות דאין שיעור להנאה בעריות אפילו הנאה כל שהוא חייב בזה אם יש רק הוספה בהנאה חייב, כללא של דבר במקום דבעינן שיעור כמוהי תוספת הנאה שזה תוספת באיכות אין זה דין שיעור כמוהי, לא כן במקום שאין שיעור כלל ועל הנאה כל שהוא חייב, גם על הנאה איכותי חייב בזה.

אבל מצאתי בספר עמודי אור סי' ס"ד כתב שם היפוך דברי האור שמה בחולה שיש בו סכנה אם אמדהו לכזית נבלה כחוש אסור לו לאכול כזית נבלה שמן שמרבה הנאתו לאב"י חייב, ורבה נמי אפשר דמודה לענין איסור עיי"ש בדבריו.

וביטוד הוה יצא לתרץ קושית המנתח חינוך במצוה ל"ב שהעיר לשיטת הר"ן הסובר בפרק ב' דביצה דריבוי בשיעורין הוי איסור תורה ואם לחולה שיש בו סכנה אמדהו לשני גורגרת, ויש שנים בעוקץ אחד ושלשה בעוקץ אחד וקצץ השלשה חייב מדאורייתא, ועיין מה שמחלק בין יו"ט דממלאה אשה קדירה בשר אף שאינה צריכה אלא לכזית, ומחלק בין הותרה לדחוייה עיי"ש. והעיר על דבריו מגמ' חולין ט"ו דאמרינן התם השוחט לחולה בשבת מותר לכריא באומצא המבשל לחולה בשבת אסור לכריא מ"ט גזירה שמא ירבה בבשולו בשבילו, אבל בשחיטה אי אפשר לכזית בשר בלא שחיטה. ואם איתא כשיטת הר"ן הרי בשוחט יש לגזור אותו הדבר שמא ירבה בשבילו כגון שהחולה לא צריך אלא לעוף קטן והוא ישחוט עוף גדול.

על זה הוא גם כן יצא בפרק י"ח משבת לחלק בין מלאכת קוצר ובין מלאכת שחיטה שזו מטעם נטילת נשמה דבמלאכת קוצר דמוכח בפרק ר"י במנחות דאין להרבות בשיעור דבקצירה דבעינן שיעור באוכלין אם כן המלאכה תלויה לא בעוקץ כי אם באוכל הנקצר מחבורו ע"י תלישת העוקץ אם כן כי מוסיף בשיעורא חייב, אבל נטילת נשמה דחיובא בכל שהוא אפילו בעוף דלית ביה כזית דהחויב הוא על הנשמה שהוא נוטל לא על השיעור

שמת ע"י הנטילה ל"ש עוף קטן ול"ש שור גדול כולהו חדא נטילת נשמה בזה לא שייך מוסיף בשיעורא.

ולפי דבריו יוצא דלשיטת תוות יאיר בהגה"ה על הרי"ף סוף המוציא יין דהמעביר ד' אמות חייב אפילו בכל שהוא, ועיין בזה אצל הגאון ר' יוסף ענגיל ז"ל, ודוקא במוציא מרשות לרשות בענין שיעור והסברנו דזה תלוי במלאכת מחשבת לפי הרשב"ם ב"ב נ"ה דבמעביר דילפינן זה מטעם הלכה למשה מסיני לא בענין מלאכת מחשבת ממילא לא בענין שיעור, ובזה לא יהיה גם כן דין מוסיף בשיעורין וזה חדש.

ועיין באור שמה גופא שמסתפק על מוציא אם מרבה בהוצאה ועיין מה שמוכיח זה מסוף פרק המצניע שיש דין שיעור וזה דוקא במוציא ולא במעביר ודוק.

וכן יצא בחידוש גדול לחלק בין קוצר שיש דין מרבה בשיעורין כמבואר במנחות ובין המלאכות כמו מבשל, דמבשל לא נגמר המלאכה ע"י האדם חיכך שאינו חייב עד שיאפה ויבשל כמאכל בן דרוסאי, ובגמ' ריש שבת בעי שם אם שרי לו לרדות קודם שיבא לידי איסור שבת, והמלאכה נגמרה ע"י עצמו, ולכן בקצירה שהגמר שלה בא ע"י עצמו אם מרבה בשיעורין חייב מדאורייתא כי הוא מרבה בעשית הדבר, לא כן באפיה ובישול שגמר שלהם בא מאליו אלא שהאדם הוא הגורם לכן אם בא הגורם ברכויו שהוא מרבה יותר מכפי מה שהוא צריך לחולה פטור ולית כאן איסור תורה רק מדברי סופרים. וזה שלא כדברי הר"ן בביצה שלא מחלק בזה.

וראיתי שמתרצין קושית המנחת חינוך דלא שייך בשוחט לחולה שניחוש שמא ישחוט עוף גדול יותר מכשיעור דאיסור רבוי בשיעורא לא שייך אלא במקום דיש לחלק המלאכה לשתים ושלש, וכמו בתלישת גרוגרת, דהוה מצי לתלשן בשלש תלישות אע"פ שתלשן בבת אחת הוי רבוי בשיעורא כמלאכה בפני עצמו, אבל בשחיטה שאי אפשר לחלק המלאכה של נטילת נשמה לחלקים מה לי שוחט עוף קטן מה לי שוחט עוף גדול וזה נכון.

דהרי לסברת האור שמתרץ קושית המנחת חינוך קשה עליו מהרמב"ם פרק ח' דשבת הל' ז' דחובל חייב מטעם מפרק ואינו חייב אלא בכגרוגרת ובצריך לדם דאם לא כן הוי מקלקל, וככך בשוחט בצריך לדם חייב גם כן משום מפרק לשיטת הרמב"ם כמבואר במנחת חינוך מצוה ל"ב עיי"ש, ואף בלא צריך לדם בשוחט אפשר דחייב משום מפרק דכל הטעם בחובל דבעינן צריך לדם בכדי שלא יהיה מקלקל אבל כאן אין כאן מקלקל דהרי שוחט לצורך הבשר שהוא צריך, ולפי זה עדיין תקשה קושית המנחת חינוך הרי יש כאן בשוחט דין שיעור מטעם איסור מלאכה של מפרק ויש לגזור שמא ישחוט בן עוף גדול

במקום שלא צריך לחולה רק עוף קטן ובמקום דבעי שיעור יש חיוב במרכה בשיעורא וכאן ירבה בשיעורא דאיסור מפרק.

אבל כפי מה שחלקנו לעיל במקום שהמלאכה יכולה להתחלק ובמקום שאי אפשר לחלק המלאכה נ"חא. אבל בכלל יש לדחות דברי, דזה מה דבעינן בחובל צריך לדם מטעם מלאכת מפרק, זה לא רק דאם לא היה צריך לדם הוי מקלקל אל שלא דמי לאב דדש דבעי לדבר המוציא מהשבלין ואין זה דומה למלאכת המשכן, ואם בשוחט אם אין צריך לדם אין כאן איסור מפרק כלל וכלל, וממילא נ"חא דברי האור שמח בזה ודוק בזה.

והנה הרמב"ם פרק ח' מהל' שבת הל' ד' גבשושית של עפר שעלו בה עשבים הגביהה מעל הארץ והניחה על גבי יתדות חייב משום תולש, היתה על גבי יתדות והניחה על הארץ חייב משום זורע ע"כ, והמקור הוא הסוגיא שבת פ"א: פרפיסא היה מונח על גבי קרקע והניחו על גבי יתדות וכו' דרש"י מפרש חייב חטאת לאו דוקא דאין כאן חיוב חטאת רק מדרבנן אסור והסברנו לעיל הטעם על פי האור שמח, והרמב"ם הביא המימרא הזאת כצורתה חייב חטאת ממש. מוכח לכאורה לשיטת הרמב"ם דגם על מיעוט יניקה דבזמן שהיתה על הקרקע נהנה מריח הקרקע ואח"כ מיעטה שהניח על גבי יתדות בכל זאת חייב משום קוצר, וכן כתוב בקרית ספר פרק ח' דשבת דלהרמב"ם בהניחו על גבי יתדות חייב מדאורייתא מטעם קוצר.

והנה מה שרש"י הוכיח דאי אפשר לומר חייב חטאת דא"כ דאי חייב חטאת ממש איך שרי ר"ל צרור שעלו בו עשבים דמותו לקנח בשבת. והנה במרכבת המשנה מפרש דברי הרמב"ם ומחלק בזה דודאי דוקא בהגביהו מעל הארץ והניחו על גבי יתדות שיהיה מונח כן יום או יומיים הוא דהוי תולש שמבטל היניקה משאי"כ במגביה לפי שעה וחוזר ומניחו על גבי קרקע לית ביה משום תולש דבזמן מועט עודנו באבו לא ייבש ומשום הכי קשרי ריש לקיש לקנח בו, וההיתר הזה נלמד מדברי רבנו מ"ש בפרק א' הלכה ה' וגם לקמן פרק כ"ו הזכיר היתר הקינות בצרור שמשיר צרורות ודמי לטוחן והוא הדין צרור שעלו בו עשבים דהוי ליה דבר שאינו מתכוין עיי"ש. ולפי פירוש המרכבת מוכח גם כן דשיטת הרמב"ם דמיעוט היניקה שעושה חייב מטעם תולש. וע"י שמניח על גבי יתדות רק זמן קצר עוד לא נקרא תולש ורק אחרי זמן של יום או יומיים שיתיבש יחשב תולש מחמת פעולתו הראשונה.

והנה במאירי שבת פ"א אחר שהביא שתי השיטות רש"י וחולקים עליו, כתב בסוף דבריו וז"ל: שמשעהתיקו ממקומו נקרא קוצר וכשהניחו במקום יניקה אפילו אינו כיניקה ראשונה נעשה זורע ולמדת שאסור לשנות במקום יניקה כלל. עכ"ד.

הרי מפורש בדבריו דשינוי מקום של עציץ זה נחשב לתולש דנעקר ממקום

יניקה הראשונה ואח"כ כשהניחו במקום יניקה חדשה חייב משום זורע דזה כמו נטיעה חדשה.

ואפשר שזה שיטת הרמב"ם, ממילא אפשר שגם הרמב"ם סובר כסברת האור שמח דבמקום דיש שיעור אין מיעוט היניקה פועל כלום כיון שזה רק באיכות, אבל עצין כשהזיז אותו ממקום למקום יש כאן תלישה גמורה מיניקתה הראשונה, ואח"כ שמעמידו במקום אחר יש כאן נטיעה חדשה.

אבל מה שקשה דא"כ היה צריך לפרש הרמב"ם במונח על הקרקע והניחו על גבי יתדות דחייב שתים אחד משום תולש וכשהניחו על מקום חדש חייב משום נוטע וצ"ע בזה.

והנה בערוך ערך פרפט מפרש פירוש אחר בגמ' וז"ל: אמר אביי האי פרפוסא הואיל ואתא לידן נימא בה מילתא, היה מונח על גבי קרקע והניחו על גבי יתדות חייב משום תולש, כי כשזרעין אותו עושין לו מקום כמו כן או כמו שוליים שיושב עליו שיעור שינוח עליו על גבי קרקע, ואפשר שהוא משרש שם ומתחבר לקרקע, ובזמן שמניחו על גבי יתדות הרי הוא מעבירו ממקום שמחובר ומתחייב משום תולש, אבל אם זרעו מעיקרא להניחו על גבי יתדות והיה מונח שם ולקחו והניחו על גבי קרקע הרי הניחו במקום שמתחבר לקרקע וחייב משום נוטע עכ"ל. מהערוך יכולים ללמוד כמה דברים, הדבר הראשון שהוא מפרש כהרמב"ם דחייב חטאת ממש ולא מדרבנן, השני שהוא מפרש במונח על גבי קרקע שהוא משרש שם מהעצין להקרקע ולא רק יניקה סתם כמו שהיינו רגילים לפרש מקודם, ומשמע מדבריו דדוקא כשמחובר או ע"י שרשים לקרקע או שיש לו בית מושב מיוחד ומחובר לקרקע חייב משום תולש, ולא מטעם העתק היניקה ממנו, כי על זה אין דין מלאכת תולש, כן מוכח מדבריו, וכן על חיוב משום נוטע לא כתב מטעם היניקה רק משום שהכינו שיתחבר למקום הקרקע ולפיכך זה נקרא נוטע כי החיבור ע"י השרשים לקרקע עושה זה לנוטע ולא יניקה לבד, וצ"ע בכל הענין הכבוד הזה.

מילואים לענין מרבה בשיעורין בשבת

בספר אמרי בינה הל' שבת להגאון ר' מאיר אויערבאך סי' י"ז מביא סתירת הר"ן משבת פרק י"ג על ביצה פ"ב דף כ"א מה שכתב שם בדין ממלא אשה פת אף על פי שאינה צריכה אלא לככר אחד, שכתב שם שאם צריך לבשל לחולה שיש בו סכנה אסור מן התורה להוסיף בקדירה בשבילו להבעיר האש תחת הקדירה אף על פי דהבערה הגורמת הבישול אותו הטורה, ומחלק בין יו"ט לחולה שיש בו סכנה שכאן דחוייה שבת ורק למה שצריכים נדחה, לא כן יו"ט לצורך אוכל נפש הותרה. ולכן הרבוי בשיעור מותר. ובר"ן פרק י"ג

משבת לענין פורש מצודה להעלות הינוק והעלה דגים דאפילו בשעת שפירש מצודתו התכוין גם להעלות דגים וכמו שמפורש בירושלמי שבת פרק י"ג הל' ו' וז"ל: ראה תינוק מבעבע בנהר ונתכוין להעלותו ולהעלות נחיל של דגים מותר וכו' ע"כ. ולכאורה זה מרבה בשיעורים דאסור מדאורייתא, להר"ן שם דהמבשל לחולה אסור להרבות לכריא, ולמה בצד מותר להרבות במלאכת צד לכתחילה.

דהא אם היה שנים בעוקץ אחד וצריך רק לב', וחתך ג' בעוקץ אחד חייב מדאורייתא, מה בין זה לבין מלאכת צד דמותר להרבות בצידה יותר מהפיקוח נפשות? וכתב לחלק דשם איירי דיש לפנינו שיעורי גרוגרות נפרדים וכיון דיש לפנינו לחלוש העוקץ של שנים ותלש העוקץ של ג' נראה כאילו עושה מלאכת איסור לבד, מה שאין כן כפורס מצודה דע"כ צריך לפרוש המצודה ומעשה זה של פריסת המצודה הותר מטעם התינוק, לא אכפת לן אם נתכוון גם לצוד דגים כיון דאף דלא יתכוין לצוד דגים בהכרח לפרוש המצודה, הוי המחשבה לצוד דגים כמו מחשבה בלא מעשה, מה שאין כן בשלש בעוקץ אחד דכיון דיש אחד שאין צריך לחולה צריך להניח מעשה התלישה מן העוקץ הזה של שלש ויקרן של ב' ועדיין צ"ע עכ"ד.

והנה רציני לחלק על פי דברי האור שמח פרק י"ח משבת שהבאתי לעיל דיצא לחלק שם בין איסור נטילת נשמה בשבת ולא שייך שמא ירבה בשיעורין ובין איסור בישול בשבת, ונתן בזה כלל חדש דנטילת נשמה דחיובו בכל שהוא, דאף בעוף דלית בה כזית החיוב הוא על הנשמה שנוטל לא על השיעור שמת, ל"ש בין עוף קטן לעוף גדול כולהו חדא נטילת נשמה ולא שייך מרבה בשיעורים כי כאן אין חיוב על השיעור כלל, מה שאין כן בבישול דיש בזה שיעור והחיוב על מה שנתבשל, וכן בקוצר דבעי שיעור אם כן המלאכה תלויה לא כמעשה הקצירה אלא בדבר הנקצר מחיבורו בזה יש הבדל דמרבה בשיעורא אסור מן התורה כי הפעולה נעשתה בעוד דברים.

ולפי זה בצידה כיון שאין שיעור במלאכת צד ועיקר האיסור הוא על מעשה הצידה בזה סובר הר"ן דאין כאן מרבה בשיעורים כי הפעולה היא אחד לא בדבר הנעשה המלאכה כמו קצירה ובישול שיש בזה שיעור ודוק בזה.

בענין פסיק רישא לענין מלאכת צד

במשנה שבת דף ק"ו ע"ב גבי צידת צבי: ישב הראשון על הפתח ומילאוהו בא השני וישב בצידו אע"פ שעמד הראשון והלך לו הראשון חייב והשני פטור הא למה זה דומה לנועל את ביתו לשומרו ונמצא צבי שמור בתוכו ע"כ, וכתב